

мр Србољуб Убипариповић
Православни богословски факултет
Катедра за литургику
Београд

Богослужбени круг читања светописамских одељака – порекло, изазови и перспективе (I део*)

„Светилиник је ногама мојим реч Твоја, и светлост стазама мојим“ Пс 118, 105)¹.
„... непознавање (игнорисање) Писама јесте непознавање (игнорисање) Христа“².

Увод

Назначену тематику нашега истраживања могуће је, пре свега, окарактерисати као већ добропознату у савременим богословским круговима. Упркос неоспорности таквога запажања, актуелност литургијске употребе Свештених Списа Старога и Новога Завета у Цркви Христовој претпоставља и изискује њено свеобухватније и сложеније преиспитивање. У прилог томе треба истаћи и чињеницу да је, међу теолошким публикацијама 20. века на српском језику, како из области литургије, тако и у погледу библијских наука, забележен веома мали број релевантних радова. Несумњиво да оправдање у датоме случају треба потражити, не само у усредсређености литургичара и библиста на матичне области црквеног и богословског интересовања, него и у сагледавању дотичне проблематике из ускостручног угла.

Тренутна богослужбена пракса читања Светога Писма наше Цркве пројављује изузетно забрињавајућу слику. Приметно је, наимае, да се библијски текстови готово уопште не познају, те да су поводи за њихово произношење искључиво – недељне и празничне Литургије, одређена Светотајинска и Тајинствена последовања, период Велике Четрдесетнице, богослужења појединих дана Велике (Страдалне) седмице и празнична вечерња последовања током литургијске године. Са друге стране, не треба заборавити да је православно богослужење превасходно библијскога карактера, што, истовремено, подразумева да читање светописамских одељака носи у себи евхаристијску и есхатолошку димензију³.

* Овај рад настао је у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Цитат је преузет из следећег издања: *Псалтир са девет библијских пјесама*, превод црквеног грчког и словенског Псалтира, превео: Владика Атанасије Јевтић, Врњачка Бања 2000, 169.

² Sancti Eusebii Hieronymi Stridonensis Presbyteri, *Commentariorum in Isaiam Prophetam*, Libri duodeviginti, Prologus, PL 24, Parisiis 1845, 17B.

³ Сравни: Πέτρον Βασιλειάδη, *Ὁ βιβλικὸς χαρακτήρας τῆς ὀρθόδοξης λατρείας*, у: „Lex Orandi. Λειτουργική Θεολογία καὶ Λειτουργική Ἀναγέννηση“, Ἰνδίκτος, Αθήναι 2005, 133.

Констатовавши, у међувремену, да једна оваква врста истраживања изискује консултовање и преиспитивање обиља не само историјских чињеница, него и литургијско-богословских аспеката, определили смо се да рад поделимо у два дела. Први део ће чинити два поглавља, од којих ће једно обухватити светописамске корене богослужбеног круга читања библијских одељака у Православној Цркви, узевши у обзир старозаветни и интертестаментарни период, као и испуњење старозаветних књига у Логосу Божијем и новозаветне свештене списе. Друго поглавље ће бити посвећено првобитном литургијском циклусу читања светописамских одељака у древној Цркви (1–4. век).

Други део нашега истраживања подразумеваће историјско-богословску анализу развоја богослужбеног читања Светога Писма у нашој Цркви, почев од 5. века до савременога доба, потом, преглед одговарајућих радова на српском језику насталих у 20. веку, као и препознавање изазова и излагање извесних перспектива у циљу подробнијег разумевања и унапређења постојећег литургијског круга читања Свештених Списа.

1. Светописамски корени бојослужбеној крући читања библијских одељака у Православној Цркви

Примарно полазиште за преиспитивање порекла и историјског тока развоја литургијског круга читања библијских одељака јесу сâми богонадахнути Свештени Списи Старога и Новог Завета. Будући да је интертестаментарни период значајна карика у ланцу ширег поимања наше теме, сматрамо да је, на првоме месту, неопходно упоредно сагледати старозаветни и међузаветни период, како бисмо подробније разумели услове и околности у оквиру којих настају новозаветне књиге.

1.1. Старозаветни и интертестаментарни период

При самоме опису стварања свеколике творевине у књизи Постања, најубичајенији израз, уз чију помоћ се верно предочава поступност саздавања твари, гласи: „И рече Бог“⁴. Да избор оваквога израза није нимало случајан, потврђује нам и 32. псалом: „Речју Господњом небеса се утврдише и Духом уста Његових сва сила њихова... Јер Он рече, и постадоше; Он заповеди, и саздаше се“ (Пс 32, 6. 9)⁵. Осим тога, судећи према Првој Мојсејевој књизи, један од суштинских видова изграђивања заједнице између Тројичнога Бога и човека у Едемскоме врту, није ништа друго до човечије примање, окушање и обделавање речи (заповести) Божије⁶.

И после изгнања Адама и Еве из Раја, Отац небески наставља да Речју Својом у Духу води дијалог са изабраним народом на примерима различитих личности, као што су: Ноје⁷, Авраам⁸, Исаак⁹,

⁴ Сравни: *Књига Постања*, 1, 3–26. 28–29; упоредни превод са јеврејског (MT) и грчког (LXX) са краћим схолијама (=објашњењима), трудом Епископа Атанасија [Јевтића], умировљеног Захумско-Херцеговачког, Београд 2004, 10–15.

⁵ *Псалтир са девет библијских псеама*, нав. дело, 44.

⁶ Сравни: *Књига Постања*, 1, 15–17; нав. дело, 20–21.

⁷ *Књига Постања*, 6, 13–21; 7, 1–4; 8, 15–17; 9, 1–17; нав. дело, 38–40. 43–46.

⁸ *Књига Постања*, 12, 1–3. 7; 13, 14–17; 15, 1–5. 7–9. 13–16. 18; 17, 1–21; 18, 10. 13–15. 17–19. 22–32; 22, 1–2. 11–12. 16–18; нав. дело, 54–55. 58–59. 63–65. 68–71. 73–76. 87–91.

⁹ *Књига Постања*, 26, 2–5. 24; нав. дело, 107. 109.

Јаков¹⁰, Мојсеј¹¹, Илија¹², пророци Исаија, Јеремија, Језекиљ, Данило и други, укључујући и светог Јована Претечу¹³. Реч Божија је, сходно наведеним сведочанствима, заправо увек Његово дело и откривење Његовог благоизвољења у конкретном „овде“ и „сада“¹⁴ свештене историје. Истовремено, свест о значају успостављеног Завета са Богом, потврђеног устима старог Израиља: „... што год је рекао Господ чинићемо и слушаћемо“ (2 Мој 24, 7), имала је за последицу ревностно спровођење у дело свега онога што је заповедио Господ Сведржитељ. Следствено, покретна Скинија (шатор) сведочанства, састанка или завета, то јест потоњи Храм у Јерусалиму, бива препознат као „свето место“ богослужбеног начина постојања „царства свештеничког и светог народа“ (2 Мој 19, 6). С тим у вези, свакодневно храмовско богослужење подразумевало је, осим прописаног и неизоставног жртвоприношења, изговарање благослова, као и заповести декалога и чувених речи „Чуј, Израилу...“ (5 Мој 6, 4–8), што ће рећи *одређених свештојисамских одељака*.¹⁵ Међутим, услед разорења Јерусалимског храма од стране Вавилонаца (587/586. пре Христа), долази до устројства „места поучавања речју Божијом и молитве“ старог Израиља – синагоге¹⁶ (ή συναγωγή), најпре у дијаспори а, потом, и у већим јудејским насеобинама у матици. Ово свештено сабиралиште светог народа није никада, историјски посматрано, имало за циљ да замени Храм у Јерусалиму, који је, све до његовога разорења (70. година после Христа), остао искључиво место приношења различитих бескрвних и крвних жртава.

Централна садржина свечаног синагогалног богослужења, савршаваног суботом¹⁷, била је служба речи Божије. У средини пак, синагоге налазило се најсветије место под именом *арон* („Арон-Ха-Кодеш“) где су се чували и одакле су ради читања узимани свитци Торе (Закона или Петокњижја Мојсејевог)¹⁸. Испред самога

¹⁰ Књига *Посјања*, 28, 12–15; 31, 3. 11–13; 32, 25–30; 35, 1. 9–12; 46, 2–4; нав. дело, 119–120. 132–133. 142–143. 150. 152. 195–196.

¹¹ 2 Мој 3, 4–22; 4, 1–17. 21–23; 5, 22–23; 6, 1–8. 10–13. 28–30; 7, 1–5. 8–9. 14–19; 8, 1–5. 16. 20–23; 9, 1–5. 8–9. 13–19. 22; 10, 1–2. 12. 21; 11, 1–2. 9; 12, 1–20. 43–49; 13, 1–2; 14, 1–4. 15–19. 26; 15, 25–26; 16, 4–5. 11–12. 28–29; 17, 5–6. 14; 19, 3–6. 9–13. 19–24; 20, 1–17. 22–26; 21, 1–36; 22, 1–31; 23, 1–33; 24, 1–2. 12; 25, 1–40; 26, 1–37; 27, 1–21; 28, 1–43; 29, 1–46; 30, 1–38; 31, 1–18; 32, 7–10. 33–34; 33, 1–3. 9–23; 34, 1–3. 10–27; 40, 1–15. 3 Мој 1, 1–17; 2, 1–16; 3, 1–17; 4, 1–35; 5, 1–19; 6, 1–30; 7, 1–38; 8, 1–3; 10, 8–11; 11, 1–47; 12, 1–8; 13, 1–59; 14, 1–57; 15, 1–33; 16, 1–34; 17, 1–16; 18, 1–30; 19, 1–37; 20, 1–27; 21, 1–23; 22, 1–33; 23, 1–43; 24, 1–22; 25, 1–55; 26, 1–45; 27, 1–33; 4 Мој 1, 1–16. 48–53; 2, 1–32; 3, 5–15. 40–41. 44–48; 4, 1–33; 5, 1–31; 6, 1–27; 7, 4–5. 11. 89; 8, 1–2. 5–19. 23–26; 9, 1–3. 9–14; 10, 1–10; 11, 16–23; 12, 4–8. 14; 13, 2–3; 14, 11–35; 15, 1–41; 16, 20–24. 44–45; 17, 1–5. 10; 18, 25–32; 19, 1–22; 20, 7–8. 12. 23–26; 21, 8. 34; 25, 4. 10–13. 16–18; 26, 1–2; 27, 6–21; 28, 1–31; 29, 1–39; 31, 1–2; 33, 50–56; 34, 1–28; 35, 1–34; 5 Мој 32, 48–52; 34, 4.

¹² 1 Цар 17, 2–4. 8–9; 18, 1; 19, 9–18; 21, 17–19. 21–26. 28–29; 2 Цар 1, 3–4. 15–16.

¹³ Лк 3, 2–18.

¹⁴ Сравни: Саво Букановић, *Реч Божја*, у: Богословље, година XV, свеска 2, Београд (1940), 116. 126.

¹⁵ Сравни: Anto Popović, *Novozavjetno vrijeme – Povijesno-političko i religiozno-kulturno okruženje, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb 2007, 199–200.

¹⁶ Сравни: C. W. Dugmore, *The Influence of the Synagogue upon the Divine Office*, The Faith Press LTD, Westminster 1964, 2.

¹⁷ Треба истаћи да су се Јудеји, осим суботом, сабирали у синагогама и обичним данима током седмице, нарочито понедељком и четвртком. Празнични дани су, такође, били повод за одлазак у синагогу. Значајан податак је и чињеница да је свакодневна молитва, у поменутом сабиралишту, обављана три пута дневно (Сравни: А. Роровић, нав. дело, 224).

¹⁸ Осим читања Петокњижја Мојсејевог, касније су, временом, произношени и одељци из Пророка (почетак – Књига Исуса Навина, свршетак – Књига пророка Малахије) и Агиографâ (почетак са

арона налазила се завеса, пред којом је био постављен седмокраки свећњак као нагласак присутности Јахвеа¹⁹, док је други, веома значајан елемент синагоге била, такође у средини, *вима*²⁰ (уздигнут простор) или „катедра Мојсејева“, из које је читана и тумачена реч Божија и ка којој се узлазило степеницама. Надаље, пракса редовног произношења речи Божије суботом у синагоги са „Мојсејевог седишта“ условила је формирање својеврсног „циклуса непрекинутог читања“ (*lectio continua*) Торе, што је, истовремено, значило и *йоделу йеќсѝа на одеље* (парашах, парашијот), као и потоње *убличавање временскоја йериода* од три године предвиђеног за ишчитавање целокупне садржине Петокњижја²¹. Несумњиво да су, не само сабирање старог Израиља у синагоги око катедре Мојсеја, као примаоца и гаранта Завета, те читање богооткривених заповести и речи Бога Свевишњег, него и проницање у њихов смисао, били јасни показатељи да небески Родитељ наставља да води дијалог са изабраним народом свепрожимајућом и делатном Речју Својом²².

1.2. Исиуњење сѝарозавејѝних књија у Лојосу Божијем и новозавејѝни свешијени сѝиси

После окончања бројних епоха, обележених обраћањем Тројичнога Бога Јудејима преко Његових угодника, ступање Логоса Божијег у временско-просторну димензију постојања целокупне творевине оставља последице и на равни сабесеђења Оца небескога и људске заједнице. Наиме, ако је до „тада“ Глас Очев Дахом Уста Његових бивао пронет устима богоизабраних угодника Елохима, „у последњим данима“ (ср. Јев 1, 2) старогачина богослужења сѝм Господ Исус Христос објављује „речима вечного живота“ (ср. Лк 6, 68) и многоразличитим исцељењима потврђује Царство Божије које долази у сили. Простор, који Емануил одабира за обзнањивање благовести новогачина служења Богу „у Духу и истини“ (ср. Јн 4, 23–24) и остварења домостроја спасења у Његовој личности, поред разноврсних места и предела земље обећане Јудејима, јесу *Јерусалимски храм* и бројне *синајоје*.

Сходно опису еванђелиста Луке, очовечени Син Божији, будући још у дванаестој години узраста, остаје о празнику Пасхе *йри гана* у Храму у Јерусалиму, про-

Књигом Псалама а завршетак са Две Књиге Дневника). Сравни: Михаил Скарбаланович, *Толковий Типиконъ. Объяснительное изложение съ историческимъ введениемъ*, Выпускъ I., Киевъ 1910. = Михаил Скарбаланович, Тумачење Типика, превод са руског: Слободан Продић, Истина, Шибеник 2004, 13–14. О тематици поделе канона списа Старогачина Завета, везано за синагогално богослужење, видети: Μιλτιάδου Κωνσταντίνου, *Ἡ χρῆσις καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, у: „Ἐρουρηεῖν τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ Ἀγία Γραφὴ στὴν Ὁρθόδοξη Λατρεία“, Πρακτικὰ Εἰς Πανελληνίου Λειτουργικῆς Συμπόσιου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων (2–5 Νοεμβρίου 2003, Ἱερά Μητρόπολις Χαλκίδος, Ἱερὸν Προσκύνημα Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ρώσσοῦ), Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆνα 2004, 99–100.

¹⁹ Сравни: Zorana Sokol Gojnik, Ante Crnčević, Mladen Obad Ščitoraci, *Utjecaji na praobrazbe kršćanske liturgijske arhitekture do 20. stoljeća*, у: *Prostor, Znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet*, 19 [2011] 2 [42], 285.

²⁰ Ради се о термину који води порекло од јелинске речи τὸ βῆμα – стопа, траг; збориште, беседиште.

²¹ О синагогалном циклусу читања Торе и његовом даљем развоју видети опширније: А. Поповић, нав. дело, 227.

²² У прилогу овоме треба навести и став Луја Бујеа да је реч Божија, путем њеног произношења у синагоги са катедре Мојсејево, будући уграђена у предање, и даље могла бити примљена као жива. Видети: Louis Bouyer of the Oratory, *Liturgy and Architecture*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, Indiana 1967, 11.

водећи време међу учитељима и исказујући разборитост и богомудрост²³. Надаље, Он долази у Јерусалимски храм у половини Празника да учи народ науци „Онога који га је послао“ (ср. Јн 7, 14–16), али и другим поводима²⁴, што ће и лично потврдити првосвештенику Кајафи пред Његово крсно страдање²⁵. Упоредо са тим, оваплоћени Месија не пропушта прилику да, по доласку у Назарет, „уђе йо обичају своје у дан суботни у синагогу“ и *успане да чийа* (Лк 4, 16). После завршетка читања одељака из Књиге пророка Исаије²⁶ у поменутој синагоги, Спаситељ изговара кључне речи које гласе: „Данас се испуни ово Писмо у ушима вашим“ (Лк 4, 21). За претпоставити је да је Христов обичај посећивања синагоге суботом у разним местима, што је забележено више пута од еванђелиста²⁷, подразумевао не само Његово активно учешће у *циклусу чийања* одељака из Старога Завета, него и одговарајуће тумачење истих, што ће рећи учење. У прилог оваквог тврђењу сведочи и чувена Исусова беседа о Хлебу који силази са неба²⁸, изговорена у синагоги у Капернауму²⁹.

Очевидци и пријатељи Логоса³⁰ су, после Његовога Васкрсења из мртвих и вазнесења у слави, благодарећи Очевог ниспослању Духа Утешитеља, започели, најпре у Јерусалиму, обзнањивање проповеди о домостроју спасења човека оствареног у личности утеловљеног Сина Божијег. Темељ такве делатности у Духу Светоме јесте Тајна ломљења Хлеба као очигледна пројава Цркве и „сила будућег века“ (ср. Јев 6, 5), у оквиру чега узраста и обогаћује се апостолска наука, заједница и молитвено заједничарење³¹. Саставни део сведочења удеоничара васкрслога Христа Исуса о Имену Његовом³² је учење и проповедање Еванђеља у Јерусалимском храму³³, те, касније, и по синагогама³⁴. Ипак, пресудни повод за свештенослужење Еванђеља (речи Божије) древних хришћана и изградњу Цркве у апостолском периоду било је читање Свештених Списа Старога Завета и њихово тумачење Речју Очевом³⁵, по узору на послеваскрсну поуку сáмога Сина Човечијега³⁶. Томе, је, свакако, доприносило, не само хришћанско узимање активног учешћа у кругу читања светопи-

²³ Сравни: Лк 2, 41–51.

²⁴ Сравни: Мт 21, 23; Мк 11, 15–17; 12, 35–37; Лк 19, 45–47; 20, 1; Јн 8, 1–2.

²⁵ Сравни: Јн 18, 19–20.

²⁶ У питању је следећи одељак: Ис 61, 1–2.

²⁷ Мт 4, 23; 13, 54; Мк 1, 21. 38–39; 6, 1–2; Лк 6, 6; 13, 10; Јн 18, 19–20.

²⁸ Јн 6, 24–58.

²⁹ Јн 6, 59.

³⁰ Сравни: Лк 1, 2; Јн 15, 14–15.

³¹ Сравни: Дап 2, 41–42.

³² Сравни: Дап 5, 40.

³³ Дап 2, 46; 5, 42.

³⁴ Дап 9, 20; 13, 5. 14–16. 44; 14, 1–3; 17, 1–3. 10–11. 16–17; 18, 4. 19. 24–28; 19, 8–10.

³⁵ Дап 24, 14; 28, 23; Рим 1, 1–3; 3, 21; 14, 24–25; 15, 4; 1Кор 10, 1–4; 15, 3; 2Кор 3, 13–18; Гал 3, 22–25; 1Тим 4, 13; 2Тим 15–17; Јев 1, 1–2; 1Пет 1, 9–12; 2Пет 1, 19–21.

³⁶ Осим већ навођених места, овом приликом бисмо нарочито истакли значај еванђелског описа путовања Луке и Клеопе за Емаус, непосредно после Христовог Васкрсења, и Његовог потоњег јављања апостолима и ученицима. Тим поводом, Спаситељ експлицитно указује на испуњавање написаних речи о Њему из Закона Мојсејевог, Пророка и Псалама, што, потом, има за последицу отварање ума ученика за разумевање Писма. Видети опширније: Лк 24, 25–27. 30–32. 43–48.

самских одељака Старога Завета по синагогама, него и појединачно ишчитавање богонадахнутог текста Писма³⁷. Следствено, стиче се утисак да је синагогални циклус произношења одељака из Старога Завета (укључујући поделу текста и предвиђени временски период трајања читања) и одговарајуће продубљивање њиховога смисла, сада у христолошком контексту³⁸, била полазна тачка у формирању првобитног, ранохришћанског богослужбеног круга читања Свештених Списа. Чињеницу да је Црква Божија, захваљујући јудеохришћанској већини и такозваном преводу Седамдесеторице тумача (LXX) ширег канона Старога Завета на јелински језик, била у могућности да обезбеди аутентичне преписе аутографа, треба, по свему судећи, схватити као следећи корак у правцу самосталног устројства хришћанског поретка читања Старозаветних Списа.

Друга фаза потоњег обогаћења трпезе речи Божије у богослужбеном животу Тела Христовог тиче се настанка књига Новога Завета. Будући да је служба речи (ή διακονία τοῦ λόγου) Божије, још од самих почетака живота ране Цркве, сматрана једнако важном као и молитва³⁹, било је природно за очекивати да ће, осим усменог вида умножавања апостолске науке, уследити и писмени вид утврђивања еванђелске поуке међу новонасталим хришћанским заједницама, чији је број бележио константан раст. У складу са тим, у прологу Еванђеља по Луки истиче се мотив записивања текста – познање темеља речи благовести о Логосу⁴⁰, док апостол и еванђелиста Јован Богослов, описујући јављање васкрселога Спаситеља апостолима и неверовање апостола Томе, напомиње да су знамења у дотичноме Еванђељу записана ради вере да Исус јесте Христос, Син Божији, и да хришћани верујући имају живот у Име Његово⁴¹.

Подробнији подаци о неопходности ишчитавања писменог вида умножавања речи Божије, превасходно на литургијским сабрањима заједничара Христових, похрањени су у посланицама апостола Павла. Тако, на пример: хришћани се у Првој Коринћанима позивају на памћење и држање предања⁴²; Друга Коринћанима је намењена не само Цркви Божијој у Коринту, већ и свима светима у целој Ахаји⁴³; хришћани у Ефесу се подсећају на претходно, кратко писано Павлово сведочанство о познању Тајне Христове⁴⁴; Посланица Галатима је упућена Црквама Галатије⁴⁵; Колошанима се налаже да Посланицу њима упућену треба прочитати и у Лаодикијској Цркви⁴⁶; Павле у Првој Солуњанима заклиње Господом хришћане да Посланицу прочитају свој браћи⁴⁷, док се хришћани у Другој Солуњанима позива-

³⁷ Сравни: Дап 8, 26–31.

³⁸ Сравни: 2Кор 3, 13–18; Гал 3, 22–25.

³⁹ Сравни: Дап 6, 2. 4.

⁴⁰ Сравни: Лк 1, 1–4.

⁴¹ Сравни: Јн 20, 30–31.

⁴² Сравни: 1Кор 11, 2.

⁴³ Сравни: 2Кор 1, 1.

⁴⁴ Сравни: Еф 3, 2–4.

⁴⁵ Сравни: Гал 1, 1–2.

⁴⁶ Сравни: Кол 4, 16.

⁴⁷ Сравни: 1Сол 5, 27.

ју на држање предања било речју или посланицом⁴⁸; Прва Тимотеју изричито налаже обраћање пажње на *чииање*, утешавање и учење⁴⁹, док Друга Тимотеју говори о Свештеним Списима (Старога Завета) као богонадахнутом штиву у целини које може умудрити за спасење кроз веру у Христа Исуса, али и о другим аспектима⁵⁰. У Другој Саборној Посланици апостола Петра пак, помињу се и поједина, тешко разумљива места у Павловим посланицама, која као и остала Писма, неки неуки и неутврђени хришћани изврћу на сопствену пропаст⁵¹.

2. Првобийни бојослужбени циклус чииања свейојисамских одељака у древној Цркви (1–4. век)

Иако сваки покушај реконструкције богослужбене благообразности и уредности (ср. 1Кор 14, 40) древне Цркве не протиче без уопштених запажања и претпоставки, мишљења смо да је могуће, сходно појединим сведочанствима, у извесној мери приближити се потенцијалном, изворном литургијском поретку читања Светога Писма. Уколико сагледамо, на првоме месту, одређена места из новозаветних свештених списа, приметимо да је благовест древне Цркве о спасењу, савршеном у личности Богочовека Исуса Христа, следила пример сáмога Логоса Божијег. Сажето казано, Месијине речи: „Не мислите да сам дошао да укинем Закон или Пророке; нисам дошао да укинем него да испуним (Мт 5, 17)“ назначиле су старозаветне списе саставним делом трпезе Речи Божије првих хришћанских генерација, чији смисао јесте увођење у велику Тајну побожности, будући да је, према Павлу, „Христос завршетак Закона за оправдање сваком који вјерује“ (Рим 10, 4). Стога, термин [Свето] Писмо је за Цркву Божију, бар у апостолском периоду, означавао искључиво Стари Завет.⁵² Следствено, то је, највероватније, подразумевало редовно литургијско читање старозаветних одељака, праћено проповеђу. Узор за поделу текста и временски период предвиђен за завршетак циклуса читања је, првобитно, био пронађен у синагогалној јудејској пракси, да би, временом, дошло до својеврсног осамостаљивања међу хришћанским заједницама.

Премда је проблематика настанка новозаветних списа и формирања канона област интересовања библијске науке, сматрамо умесним истаћи неколико чињеница које, са историјске тачке гледишта, потпомажу ширем разумевању формирања богослужбеног круга читања Свештених Списа Новога Завета. Литургијски живот Цркве Христове у Јерусалиму је, после ниспослања Духа Светога на апостоле, протицао у знаку – свакодневне и једнодушне молитве у Јерусалимскоме храму, ломље-

⁴⁸ Сравни: 2Сол 2, 15.

⁴⁹ Сравни: 1Тим 4, 13.

⁵⁰ Сравни: 2Тим 3, 15–17.

⁵¹ Сравни: 2Пет 3, 15–16.

⁵² Сравни: Ἰωάννης Δ. Καραβιδόπουλος, *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη* = Јоанис Д. Каравидопулос, *Увод у Нови Завет*, са грчког превела: Лада Јагушт Акад, Истина, Београд-Шибеник 2005, 58–59; Georges Florovsky, *The Old Testament and the Fathers of the Church*, *The Student World*, XXXII №4 (1939), 281–288. = Протојереј Георгије Флоровски, *Стари Завет и Оци Цркве*, у: „Црква је живот. Изабране беседе, есеји и студије“, Библиотека Образ Светачки, приредио: Матеј Арсенијевић, Београд 2005, 127.

њу Хлеба по домовима⁵³, али и продубљивања науке апостолске, заједници и у молитвама⁵⁴. Штавише, проповед од стране оних који су чули, видели својим очима и рукама опипали Логоса живота⁵⁵, чинила је сувишним било какво писано, новозаветно сведочење о јављеном Животу вечном⁵⁶. Но, почетак великога гоњења Цркве у Јерусалиму и расејавање бројних удеоничара Христових по Јудеји и Самарији узев апостола⁵⁷ и, истовремено, ширење еванђелске речи по Самарији⁵⁸, Феникији, Кипру и Антиохији⁵⁹, те мисионарска путовања апостола Павла, узроковали су формирање великога броја богослужбених заједница. Уопште узев, потреба за очувањем и умножавањем апостолске благовести о Емануилу определила је Цркву Христову да, *ишменим њушем*, преноси живу и плодносну реч о домостроју спасења испуњеном у Јединорођеном Сину Очево. Управо ради наведених разлога ће настати *Согрус Раулиnum*, Дела апостолска, Саборне посланице и Откривење Јованово, са једне стране, као и четири канонска Еванђеља са друге стране⁶⁰. Упркос томе што долази до делимичног записивања благовести о Царству небеском, треба напоменути да реч Божија у списима Новог Завета, као и у случају старозаветних књига, јесте, како истиче Саво Ђукановић, „постало Писмо, али се није претворило у Писмо⁶¹“.

Прва, јасна назнака литургијског круга читања, не само старозаветних, него и новозаветних списа у древној Цркви, везује се за писану делатност светог Јустина Мученика и Философа (105–165) и његову Прву Апологију, где Еванђеља бивају дефинисана као апостолска опомињања (оприсутњења) Исуса⁶², која се, заједно са пророчким списима, читају на сабрању (Литургији), „**све док допусти време**“⁶³. Поједини истраживачи, међутим, пропуштају да, поред назначеног навода, истакну два, веома интересантна места из Посланице Филаделфијцима светога Игнатија Богоносца, Епископа Антиохије (†113–114). У првome случају, свети Игнатије пише:

„... али ће ме ваша молитва усавршити у Богу, да бих у уделу, у којем сам помилован, успео: прибегавајући *Јеванђељу као шелу Исусовом* и *Ајосџолима као њрезвиџеријуму Цркве*. А и *Пророке* (старозаветне) љубимо, зато што су и *они објављивали за Јеванђеље* и у Њега су се надали и Њега очекивали, у Којег и поверовавши спасли су се, будући у јединству Исуса Христа – свети (људи) достојни љубави и достојни дивљења, од Исуса Христа посведочени и убројани у Јеванђеље заједничке наде“⁶⁴.

⁵³ Сравни: Дап 2, 46.

⁵⁴ Сравни: Дап 2, 42.

⁵⁵ Сравни: 1Јн 1, 1.

⁵⁶ Сравни: 1Јн 1, 2.

⁵⁷ Сравни: Дап 8, 1.

⁵⁸ Сравни: Дап 8, 5–17.

⁵⁹ Сравни: Дап 11, 19–21.

⁶⁰ Треба истаћи да, овом приликом, нисмо изгубили из вида чињеницу да су библисти минуциозним и темељним истраживањем делимично констатовали изворе, времена и места настанка књига Новог Завета, као и врсту њиховога жанра, текстуалну поделу и кључна стилско-терминолошка обележја.

⁶¹ Саво Ђукановић, *Реч Божја*, у: Богословље, година XV, свеска 3–4, Београд (1940), 269.

⁶² Сравни: *Πουστίνου Φιλοσόφου καὶ Μάρτυρος, Απολογία ΑΩ*, 66, PG 6, Parisiis 1857, 429A.

⁶³ *Πουστίνου Φιλοσόφου καὶ Μάρτυρος*, нав. дело, 67, 429B.

⁶⁴ Игнатије Антиохијски, *Посланица Филаделфијцима*, V, 1–2, у: „Дела апостолских ученика“, превео са грчког изворника и краће уведе и напомене написао: Епископ Захумско-Херцеговачки и Приморски Атанасије, Врњачка Бања – Требиње 1999, 255–256.

Када је реч о другој месту из поменуте Посланице, Епископ Цркве Божије у Антиохији, критикујући искључивост појединих јудеохришћана у погледу поштовања Старозаветних Списа, наглашава да је изузетност Еванђеља уствари Парусија Спаситеља, Његово страдање и васкрсење, да су љубљени пророци јављали за Њега, те да је Еванђеље синтеза бесмртности⁶⁵. Са друге стране, у полемичком спису „De Praescriptionibus adversus haereticos“ (око 200. г.) Тертулијан (160–230?) најпре говори о пракси богослужбених чииња аутографисаних, умножених примерака Павлових посланица у местима као што су Коринт, Филипи, Солун, Ефес и Рим, упућених Црквама Ахаје, Македоније, Азије и Италије⁶⁶, те, касније, другим поводом, набраја Закон и Пророке са Еванђељима и Апостолским посланицама као штива која бивају произношена на богослужењу⁶⁷. Поврх свега, наведени аутор на индиректан начин указује и на постојање службе чтеца (lector – читач) у Цркви у томе периоду⁶⁸. Коначно, не треба сметнути са ума да ће, у другој половини 2. века, у циљу лакшег и сталног литургијског читања четири еванђеља у Цркви у Сирији, Татијан извршити њихову текстуалну синтезу или сагласје, и сачинити чувени Диатесарон.⁶⁹ Еванђелски текстови су, на тај начин, подељени у 54 одељака скоро једнаке дужине, што је имало за последицу да читање буде непрекинуто из недеље у недељу.⁷⁰ Овакав богослужбени циклус читања еванђелских одељака биће у употреби у Сиријској цркви све до светога Теодорита Кирскога (393–458/466).

Могући трагови постојања богослужбенога круга читања светописамских одељака у Цркви у 3. веку, везани су, пре свега, за личност светога Иполита Римског (170–235). У делу „Апостолско Предање“, он подстиче вернике да, „уколико има нека катихизација речи (Божије), рађе изабирају то да иду и слушају реч Божију за оснажење душе своје“⁷¹, док, мало касније, дословно вели: „Ако је дан у који нема катихезе, сваки кад буде код своје куће нека узме *Свешћу Књију* и *чииа доволно колико му се чини корисним*“⁷². Рад познате Катихуменске школе у Александрији је, засигурно, био погодан тло за прилежно бављење текстом Свештених Писама, услед чега ће доћи и до поделе библијскога текста на перикопе од стране Амонија Александринца (3. век). У истом поднебљу, слушање и удеоничарење речи Божије, то јест садржине светописамских одељака, према Оригену (185–253/4), има значење свагдашњег хлеба живота⁷³.

⁶⁵ Сравни: Игнатије Антиохијски, нав. дело, VIII, 2 – IX, 1–2, 257–258.

⁶⁶ Сравни: Quinti Septimii Florentis Tertulliani, *De Praescriptionibus adversus haereticos*, Caput XXXVI, PL 2, Parisiis 1878, 59A.

⁶⁷ Сравни: Quinti Septimii Florentis Tertulliani, нав. дело, 60A.

⁶⁸ Сравни: Quinti Septimii Florentis Tertulliani, нав. дело, Caput XLI, 69A.

⁶⁹ Сравни: Ј. Д. Каравидопулос, нав. дело, 30.

⁷⁰ Сравни: G. Earl Kellet, *Synaxarion Lectionary Influences in the Gospels: A Study of the Interrelationship between Lectionary and continuous text Manuscripts*, A Dissertation Submitted to the Faculty of the New Orleans Baptist Theological Seminary, UMI Microform number: 3264720, March 2007, 55.

⁷¹ Иполит Римски, *Аиосйолско Предање*, 35, у: „Дела апостолских ученика“, нав. дело, 452.

⁷² И. Римски, нав. дело, 41, 455.

⁷³ Сравни: Ὁριγένους, *Homiliae in Genesim* X, 3, PG 12, Parisiis 1862, 217BC. 218AB; *Homiliae in Exodum* VII, 8, PG 12, Parisiis 1862, 348BCD. Оцена Оригеновог доприноса у погледу изучавања светописамскога текста и значаја његовога чувенога дела „(X)ексапла“, према нашем мишљењу, није, још увек, у потпуности донета.

Период четвртога века, насупрот пређашњим столећима, открива знатно више чињеница које се тичу тадашњег поретка богослужбених читања библијских одељака. У Евхологију (Молитвослову) светога Серапиона Тмуитског (4. век) сачувана је молитва, произношена на Литургији пред читање свештенописамских одељака, којом се Црква обраћа Богу Оцу да пошаље Духа Светога, како би верујући били обдарени научавањем Божанствених Писама од Духа Светога и чистим и достојним изучавањем истих⁷⁴. Такође, познати спис под насловом „Апостолске Установе“ (крај 4. века), налаже, на једноме месту, епископу да чита Закон (Петокњижје Мојсејево), Књиге о Царевима, Пророке и Еванђеље⁷⁵, те, касније, напомиње неопходност марљивог тумачења Закона, Пророка и Еванђеља⁷⁶. У поменутоме спису садржани су и описи, како савршавања свеноћнога Пасхалнога бденија, што подразумева читање Закона, Пророка, Псалама до поја петлова, крштавање катихумена и читање Еванђеља у страху⁷⁷, тако и хришћанских сабирања на гробљима, при чему бивају читане свештене књиге и произнето појање за упокојене мученике и све од века усопше светитеље и браћу⁷⁸. Од нарочитога значаја за овај период јесте и путописно дело монахиње Етерије (Егерије или Силвије – крај 4. века), на основу чега сазнајемо да последовање васкрснога јутрења у недељни дан предвиђа улазак епископа у пећину Анастасиса и читање васкрсења Господњег (Еванђеља о Васкрсу) са оgrade (решетке) гроба⁷⁹, док поучавање катихумена, током Велике четрдесетнице, протиче у знаку читања свих библијских списа, почев од Књиге Постања, те њиховог двоструког тумачења⁸⁰.

Осим наведених места, о стању литургијског циклуса светописамских читања у Цркви у назначеној епохи нарочито упечатљиво говори и свети Јован Златоусти (350–407), Архиепископ Константинопоља. Поред тога што у његовим омилијама постоје очевидни докази о подели Еванђеља на перикопе⁸¹ и читању Посланица апостола Павла током сваке седмице (двапут, много пута, и три и четири пута – при помену светих мученика)⁸², он не пропушта да упуту критику хришћанима за недовољно познавање Свештених Писама. Поврх свега, присутна пракса пренаглашавања значаја одређених делова Светога Писма, сходно мишљењу Златоуста, омогућила је појаву јереси⁸³, а неуознавање Писама плодноси

⁷⁴ Сравни: Παντελεήμονος Ροδοπούλου Μητροπολίτου Τυρολόης καί Σερεντίου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου, ΚΗ'. *The Sacramentary of Serapion*, у: „Κανονικά-Ποιμαντικά-Λειτουργικά-Οικοθμενικά-Διάφορα“, *Ανάλεκτα Βλατάδων* 56, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετών, Θεσσαλονίκη 1993, 441.

⁷⁵ Сравни: *Διαταγαί τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος*, Βιβλίον Α', V, 2; у: „Didascalia et Constitutiones Apostolorum“, edidit Franciscus Xaverius Funk, Volumen I, Paderbornae in Libreria Ferninandi Schoeningh MDCCCXV, 13.

⁷⁶ Сравни: *Διαταγαί τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος*, Βιβλίον Β', V, 4; у: нав. дело, 37.

⁷⁷ Сравни: исто, Βιβλίον Ε', XIX, 291.

⁷⁸ Сравни: исто, Βιβλίον С', X, 381.

⁷⁹ Сравни: *Peregrinatio Aetherae ad Loca Sancta*, у: „Хеортологија или Историјски развитак и богослужење празника Источне Православне Цркве“, израдио: Лазар Мирковић, Београд 1961, 291.

⁸⁰ Сравни: *Peregrinatio Aetherae ad Loca Sancta*, у: нав. дело, 306.

⁸¹ Сравни: Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία ΙΑΩ*, PG 59, Parisiis 1862, 77.

⁸² Сравни: Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολήν*, PG 60, Parisiis 1862, 391.

⁸³ Сравни: Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Εἰς τὸ „Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν“, καὶ τὰ ἐξῆς*, Λόγος αΦ, PG 51, 187–188.

стално падање у грех⁸⁴. Извесни проблеми, у погледу самога богослужбенога поретка читања Светога Писма, повод су и за доношење појединих канона на Помесним саборима у четвртоме веку, па, тако, 16. канон Лаодикијскога помеснога сабора (друга половина 4. века) налаже „да се у суботу читају Јеванђеља, са другим (деловима) Светога Писма⁸⁵“, док разрешење питања Канона Старога и Новога Завета бива пропраћено одговарајућим канонским мерама дуж Истока⁸⁶.

Употреба Светога Писма у богослужењу древне Цркве Христове оставила је трага и на плану литургијскога простора. Најстарији типови цркава, који су сачувани на подручју Сирије и потичу из 4. века, недвосмислено показују да је реч о христијанизованом облику јудејске синагоге. На месту синагогалне *виме* (уздигнутог простора), у хришћанским храмовима у средини наоса бива грађена *вима* - амвонски простор, на чијој источној страни је било интронизовано Свето Писмо, а на западној – епископска катедра⁸⁷. У оквиру *виме* постојала су два амвона за читање библијских одељака: јужни – за читање Еванђеља и северни – за читања која претходе Еванђељу⁸⁸. Потоње додељивање слободе вероисповедања хришћанима, али и развој богослужбенога живота Цркве Божије, узроковали су премештање епископске катедре у апсиду, те, уместо некадашње уздигнуте *виме*, увођење ограђенога простора, на чијим бочним странама су се налазили један или два амвона⁸⁹.

Описани развој догађаја несумњиво је иницирао и промене у погледу циклуса и интензитета трајања богослужбенога читања светописамских одељака. Раздобље које ће уследити после 4. века, закључно са нашом ером, биће обележено не само константним слабљењем хришћанскога познавања слова и Духа Светога Писма, већ и изузетно озбиљним изазовима пред којима се нашао литургијски систем читања свештенописамских одељака Православне Цркве. Управо ће то бити проблеми са којима ћемо се суочити у другој делу нашега истраживања.

⁸⁴ Сравни: Ἰωάννου Χρισοστόμου, *Ἐπιτομὴ εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολὴν*, нав. дело, 391.

⁸⁵ Канон 16. *Лаодикијској помесној сабора*, у: „Свештени Канони Цркве“, превод са грчког и словенског Епископа Атанасија умировљеног Херцеговачког, Београд 2005, 292.

⁸⁶ Сравни: Канон 85. *Свештих Ајосџола*; Канон 60. *Лаодикијској помесној сабора*; Канон 2. *Свештој Аџанасија Великој*, Архиепископа Александријског (328+373), *Из йразничне Посланице* (367); Канон 1. Светог Григорија Богослова (329+389); Канон 1. Светог Амфилохија Иконијског (340+396) – Из јамвичких стихова Селевку, у: „Свештени Канони Цркве“, нав. дело, 57–59. 300. 448–450. 516–517. 518–520.

⁸⁷ Сравни: Louis Bouyer of the Oratory, *Liturgy and Architecture*, 34.

⁸⁸ Сравни: Zorana Sokol Gojnik, Ante Crnčević, Mladen Obad Šćitoraci, *Utjecaji na praobrazbe kršćanske liturgijske arhitekture do 20. stoljeća*, нав. дело, 286; L. Bouyer of the Oratory, нав. дело, 34.

⁸⁹ Сравни: Zorana Sokol Gojnik, Ante Crnčević, Mladen Obad Šćitoraci, *Utjecaji na praobrazbe kršćanske liturgijske arhitekture do 20. stoljeća*, нав. дело, 287.